

*Norimova Ozoda Abdurashitovna**Samarqand chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)**E-mail: ozodanorimova2@gmail.com***NAVOIY IJODINING O‘ZBEKISTON VA OZARBAYJON
ADABIYOTSHUNOSLIGIDAGI O‘RNI**

Abstract: Alisher Navoiy ijodi nafaqat o‘zbek adabiyotining, balki butun turkiy dunyo adabiyotining bebaho boyligi sanaladi. Uning asarlari asrlar davomida turli millat vakillari tomonidan o‘rganilib, badiiy talqin qilinib kelinmoqda. Xususan, Ozarbayjon adabiyotshunosligida ham Navoiy merosiga katta e‘tibor qaratilgan. Mazkur maqolada O‘zbekistonda va Ozarbayjonda Navoiy ijodiga berilgan badiiy talqin shakllari, yondashuvlari va ilmiy izlanishlar ko‘rib chiqiladi.

Keywords. Adabiyotshunoslik, Alisher Navoiy, o‘zbek, ozarbayjon, asarlari, ma‘naviy meros.

KIRISH

Alisher Navoiy ijodi nafaqat o‘zbek adabiyotining, balki butun turkiy dunyo madaniyatining bebaho xazinasi hisoblanadi. Uning asarlari Sharq mumtoz adabiyotining yuksak namunalaridan bo‘lib, ko‘plab adabiyotshunoslar, shoir va yozuvchilarning ilhom manbaiga aylangan. Bugungi kunda Navoiy ijodi O‘zbekiston va Ozarbayjonda chuqur o‘rganilib, turli badiiy va ilmiy talqinlar orqali izohlab kelinmoqda. Navoiy asarlaridagi ma‘naviy-madaniy qadriyatlar, insonparvarlik g‘oyalari va milliy ruh ilmiy nuqtayi nazardan ham, badiiy yondashuv orqali ham talqin qilinmoqda. Xususan, Ozarbayjonda “Adabiyotshunoslar Hamid Araslini Ozarbayjonda navoiyshunoslikning ravnaq topishida eng ko‘p jonbozlik ko‘rsatgan olim sifatida e‘tirof etadilar. Hamid Araslining “Nizomiy va Navoiy”, “Nasimiy va Navoiy”, “Alisher Navoiy va Kishvari”, “Navoiy va Ozarbayjon adabiyoti”, “Alisher Navoiy”, “Alisher Navoiy va uning adabiy merosi”, “Navoiy va Fuzuliy”, “Buyuk shoir” singari maqolalari Navoiy ijodiy merosini Ozarbayjon adabiyotshunosligida o‘rganishda qimmatli manba bo‘lib kelmoqda”[1;217].

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbek adabiyotshunoslari Navoiy asarlarini sharhlash, tahlil qilish va ularni hozirgi zamon o‘quvchisiga yaqinlashtirish borasida katta ishlarni amalga oshirib kelmoqda. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Oybek, Vohid Abdullayev, Habibulla Qodiriy, Izzat Sulton kabi olimlar Navoiy ijodiga badiiy yondashib, uning asarlaridagi poetik tafakkurni, obrazlar tizimini chuqur tahlil qilgan.

XX asrda Mirza Ibrahimov, Rasul Rza, Abdulla Shaig kabi adiblar Navoiy g‘azallaridan ilhom olib, uni o‘z ijodlarida yoritganlar. Ozarbayjon shoirlaridan Baxtiyor Vahobzoda Navoiy shaxsiyatini yuksak baholab, uning insonparvarlik g‘oyalarini alohida ta’kidlab o‘tgan.

Taniqli adabiyotshunos olimlarimizdan Faridunbey Ko‘charli, akademik Hamid Arasli, professorlar Panoh Xalilov, Jannat Nag‘iyeva, Xalil Rza Uluturk, Komil Vali Narimon o‘g‘li, Ramiz Asqar, Tarlon Quliyev va boshqalar Alisher Navoiy adabiy merosini tarjima va tadqiq etib Ozarbayjon adabiyoti va adabiyotshunosligida yangicha bir sahifa ochdilar. Aytish mumkinki, Ozarbayjon adabiyotshunosligida navoiyshunoslik sohasida bir qator ishlar amalga oshirildiki, uning miqyosi katta hajmni tashkil etadi. Agar XX asr adabiyot tarixini varaqlasak, bunga o‘zimiz ham guvoh bo‘lamiz. Chunki, navoiyshunoslikka oid materiallar salmoqli [2;20].

METOD VA METODOLOGIYA

Alisher Navoiy asarlari O'zbekiston va Ozarbayjon adabiy muhitida doimo katta e'tiborga sazovor bo'lib kelgan. Chunki, uning ijodi nafaqat adabiy estetik tamoyillar, balki axloqiy, ma'naviy va falsafiy g'oyalarni ham o'z ichiga oladi. Alisher Navoiy adabiy merosi azaldan Ozarbayjon adabiyoti va adabiyotshunosligida alohida mavqega ega bo'lib kelgan. Ozarbayjonning atoqli shoiri Samad Vurg'un 1940-yil 3-dekabr kuni bo'lib o'tgan Nizomiy va Navoiy yubileyi munosabati bilan tashkil etilgan qo'mita yig'ilishida ushbu buyuk allomalarning yuksak ilmiy-ma'naviy merosini e'tirof etib, ularning yubiley tantanalarini yuqori saviyada nishonlash lozimligini ta'kidlab o'tgan edi "Men va mening yaqinlarim ancha paytgacha Navoiyning o'zbek shoiri ekanligini bilmasdik. Chunki har yerda uni Ozarbayjon shoiri deb bilgan. Ozarlar uni o'z shoiri deb hisoblab kelgan. Hazrat Navoiy Sharq adabiyotida fors tilining hukmronligi davrida turkiy tilda go'zal asarlar bitib turkiy xalqlar adabiyoti rivojiga buyuk hissa qo'shdi. Navoiy dahosi, Navoiy siymosini biron bir mezon yoki meyor bilan o'lchab bo'lmaydi. Navoiy betakror asarlar yaratishi bilan birga buyuk bir adabiy tilga asos soldi. U nafaqat ulkan ijodkor, balki tilshunos, adabiyotshunos, tarixchi sifatida ham bu sohalar rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Uning ko'p qirrali iste'dod sohibi ekanligiga hech bir kimsa shubha qilmaydi. Men Navoiynig azim bir daryoga qiyoslayman. Bizning ba'zi olimlarimiz bu daryoda yog'och qayiqlarda suzmoqchi bo'ladilar. Mening nazdimda, bu daryoda faqat zamonaviy ilmfan yutuqlari asosida bunyod etilgan mustahkam kema bilangina suzish mumkin. Navoiy chin ma'noda Nizomiy ijodiy an'analarni rivojlantirgan, uning panjasiga panja urgan mutafakkirdir" [3;360].

Navoiyshunoslik fani asosan uch asosiy yo'nalishda rivojlangan:

1. **Filologik tahlil** – Navoiy asarlarining lingvistik va stilistik xususiyatlarini o'rganish.
2. **Tarixiy-adabiy tadqiqotlar** – Navoiy hayoti, uning davri va zamondoshlari bilan bog'liq tadqiqotlar.
3. **Badiiy talqin** – Navoiy asarlaridagi obrazlar, timsollar, she'riy san'atlar va ularning turli asarlarda aks etishi.

O'zbek va ozarbayjon navoiyshunosligida asosan uchinchi yo'nalish – badiiy talqin alohida o'rin egallaydi. Chunki Navoiy ijodini faqat ilmiy nuqtayi nazardan emas, balki badiiy-estetik yondashuv orqali ham chuqurroq tushunish mumkin.

NATIJA

O'zbek navoiyshunosligida quyidagi jihatlariga e'tibor qaratiladi:

- Navoiy asarlaridagi badiiy tasvir vositalari (tashbih, isti'ora, ramziy obrazlar).
- "Xamsa" dostonlarida insonparvarlik va axloqiy g'oyalar.
- G'azallardagi ishq, vatan, ma'rifat mavzularining talqini.
- Navoiy obrazining zamonaviy adabiyot va san'atdagi aks etishi.

Bugungi kunda ham O'zbekiston olimlari Navoiy asarlaridagi badiiy tahlil uslublarini rivojlantirib, yangi izlanishlar olib bormoqda. Masalan, Erkin Vohidov va Abdulla Oripov kabi shoirlar Navoiy g'azallaridan ilhom olib, o'z asarlarida badiiy talqin orqali unga murojaat qilganlar.

Ozarbayjon navoiyshunosligida badiiy talqin

Ozarbayjon adabiyotshunoslari ham Navoiy asarlarini chuqur o'rganib, ularning badiiy talqini bilan shug'ullanib kelmoqda. Navoiy asarlarining Ozarbayjonda talqin qilinishi ko'pincha quyidagi jihatlariga asoslangan:

1. **She'riy ilhom va ta'sir** – Ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviy bilan Navoiy o'rtasidagi adabiy bog'liqlik tahlili.

2. **Badiiy asarlar va drama janrida Navoiy obrazining gavdalanishi** – Masalan, ozarbayjon dramaturgiyasida Navoiy obrazining ishlatilishi.

3. **Navoiy gʻazallarining ozarbayjon shoirlari tomonidan tarjima qilinishi va ularga yozilgan nazira asarlar.**

Ozarbayjon navoiyshunosligida shuningdek, Navoiy asarlarining turkiy xalqlar adabiyotiga ta'siri masalasi ham keng o'rganilgan. Bu borada olimlar Navoiy ijodining umumturkiy merosga bo'lgan ahamiyatini alohida ta'kidlab o'tishadi.

O'zbek va ozarbayjon adabiyotshunoslarining hamkorligi

So'nggi yillarda O'zbekiston va Ozarbayjon olimlari hamkorlikda ilmiy va badiiy tadqiqotlar olib bormoqda. Masalan:

- **Qo'shma ilmiy anjumanlar va konferensiyalar** – Navoiy ijodi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar taqdim etilmoqda.

- **Navoiy asarlarining qo'shma tarjimalari va nashrlari** – Ozarbayjonda Navoiy asarlari yangi tarjima va ilmiy sharhlar bilan chop etilmoqda.

- **Ijodiy uchrashuvlar va badiiy kechalar** – O'zbek va ozarbayjon shoirlari Navoiy merosiga bag'ishlangan she'riyat kechalarini tashkil qilishmoqda.

XULOSA

O'zbek va ozarbayjon navoiyshunosligida badiiy talqin muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkala adabiyotshunoslik maktabi Navoiy ijodini nafaqat ilmiy, balki badiiy yondashuv orqali ham tahlil qilib, uning asarlari mazmunini chuqurroq tushunishga harakat qilmoqda. “Ozar adabiyotida aslida Alisher Navoiy O'zbekistonda qanchalar aziz bo'lsa, Ozarbayjonda ham shu qadar ardoqlanadi. Alisher Navoiy O'zbekistonda qay darajada o'rganilsa, Ozarbayjonda ham bu mutafakkir san'atkorga shu darajada ilmiy zavq bilan o'rganish, ijtimoiy ishtiyoq tuyg'usi mavjud. Alisher Navoiy Ozarbayjonda o'zbek adabiyotining buyuk klassigi bo'lishi bilan birga Ozarbayjonning ham xuddi shunday ulug' shoiri singari qabul etiladi. Muhammad Fuzuliy, Alisher Navoiy, Sayid Azim Shirvoniy g'azalnavislikning, mumtoz she'riyatning yirik siymolari sifatida bir safda o'rganib kelinadi” [4;322]. Navoiy ijodi sharq adabiy merosining ajralmas qismi bo'lib, uning asarlari bugungi kunda ham badiiy-estetik va falsafiy nuqtayi nazardan dolzarbligini yo'qotmagan. Kelajakda bu yo'nalishda yangi izlanishlar olib borilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qobilova Z. Alisher navoiy adabiy merosining ozarbayjonda o'rganilishi //Hamkor konferensiyalar. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 215-219.
2. Almas ULVI (Binnatova) Amir alisher navoiy va ozarbayjon // “ Alisher Navoiy ijodiy merosining umumbashariyat ma'naviy - ma'rifiy taraqqiyotidagi o'rni” xalqaro ilmiy anjuman materiallari 2017-yil 11-fevral. – Navoiy, 2017. –B.20.
3. Əlişir Nəvəi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında (məqalələr). Tərtib edəni A.Ülvi. Bakı, —Qartall, 2009, 360 səh.
4. Yusupona N.Alisher Navoiy lirikasi – sharq tammadduni nigohida // Alisher Navoiy adabiy va ilmiy merosini O'rganish masalalari № 68 (Xalqaro konferensiya materiallari) 2023-yil 8-fevral. – Toshkent. – 2023. –B.322.
5. Салоҳий Д. Навоийнинг шеърӣй услуги масалалари //Тошкент. Фан.–2005. – 2005.
6. Салоҳий Д. Навоий назмиёти //Самарқанд: Зарафшон. – 2013.
7. Abdurashitovna N. O. Alisher Navoi's Prose Legacy In Azerbaijani And Uzbek Literary Studies //Miasto Przyszłości. – 2024. – T. 49. – C. 1443-1445.